

Maantiede yhteiskunnassa: läpimurtoja luontopoliitikassa

Yhteiskunnallisen vaikuttavuuden mittaaminen on tullut olennaiseksi osaksi tiedearviointoja¹. Merkilliepantavaa tässä uudessa tilanteessa on se, että vaikuttamiseksi ei lasketa yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistumista vaan tutkijan tai tutkimusryhmän on kyettävä osoittamaan tutkimuksen painoarvo yhteiskunnallisessa muutoksessa.

Tutkimuksen yhteiskunnallisella vaikuttavuudella on viitattu muun muassa koulutukseen, kulttuuriin, poliittiseen päätöksentekoon, talouteen, julkisiin palveluihin, terveyteen, ympäristön tilaan ja elämän laatuun liittyvään vaikuttamiseen (Väliveron 2016). Maantieteelliselle tutkimukselle kaikki nämä yhteiskunnan lohkot ja elämäalueet ovat tuttuja, ja yhteydet niihin ovat rakentuneet vähitellen tiiviissä tieteenalan ja yhteiskunnan vuorovaikutuksessa.

Historiallisesti maantieteilijät ovat olleet näkyvästi esillä kansallisuusvaltiollisten etujen ja identiteettien vahvistajina, geopoliittisten intressien hahmottajina ja luonnonvarojen kartoittajina. Yhteiskunnallinen vaikuttavuus on ilmennyt ennen muuta hyödyllisyytenä päätöksentekijöiden ja vallankäyttäjien näkökulmasta. Vaikuttavuuden arvioinnissa korostuvat nykyisinkin välittömät ja helposti osoitettavat hyödyt, jotka vastaavat vallitsevan kehityksen tarpeisiin. Suomessa strategisen tutkimuksen rahoitusinstrumentin vahvistuminen viittaa tällaisen yhteistyön tiivistymiseen. Vaarana tässä on, että tutkimuksen syvällisemmät vaikutukset jäävät huomiotta. Samoin sellainen tutkimus, joka vallitsevan kehityksen vahvistamisen sijaan tarjoaa uusia ja kriittisiä näkökulmia yhteiskunnallisiin kysymyksiin, saattaa jäädä varjoon.

Sellainen ympäristösuunnitteluun ja -politiikkaan suuntautunut maantiede, jonka olen seuraavassa sijoittanut yleisesti luontopoliittisen tutkimuksen piiriin, pyrkii osallistumaan yhteiskunnalliseen ohjaukseen kehityskritiikkiä ja -vaihtoehtoja tarjoamalla. Esimerkiksi talouskasvukriittinen

ympäristötutkimus on monilta osin liitettävissä luontopoliittisen tutkimuksen otsikon alle. Kasvu- ja suuntautuneen yhteiskuntapolitiikan ekologinen ja sosiaalinen arvostelu on kuitenkin monin tavoin riskialtista. Poliitiikan ja hallinnon vallitsevan konsensuksen sisällä se koetaan yhä pääsääntöisesti kiusallisena eriaänisyytenä. Tutkijoiden esittämään kritiikkiin ja sen pohjalta tarjottuihin vaihtoehtoihin suhtaudutaan hämmennyneesti ja ne ehkä halutaan sivuuttaa kokonaan.

Kriittisen tutkimuksen välitön vaikuttavuus vallitsevassa poliittisessa kulttuurissa saattaa jäädä vähäiseksi. Vastapainoksi yhteiskunnallista painoarvoa voidaan hakea vaikutusketjuilla, jotka vahvistuvat esimerkiksi liikkeinä kansalaisyhteiskunnassa tai tulostuvat lausuntoina, muistutuksina ja valituksina virallisissa suunnittelu- ja kaavoitusprosesseissa.

Luontopoliittikka tutkimuskohteena

Pohdin puheenvuorossani lyhyesti yhteiskunnallisen vaikuttamisen kysymyksiä ja mahdollisuuksia joensuulaisen maantieteen luontopoliittisen tutkimuksen valossa. Luontopoliittisella tutkimuksella viitataan tässä tutkimusasetelmiin, joissa otetaan lähtökohdaksi luonnon sosiaalisen ja teknologisen muutoksen syvällisyys sekä planetaarisesti että talouden ja politiikan hallintajärjestelmissä, ihmisyyteisöissä ja ihmisissä yksilötasolla (Lehtinen ym. 2004; Lehtinen 2005). Tässä katsannossa ekologinen kriisi on muotoillut uudelleen kaikki merkittävät yhteiskunnalliset kysymykset. Luontopoliitiikan tutkijat ovatkin ehdottaneet tutkimusfokuksen siirtämistä luonnon muutoksen seurannasta välttämättömien poliittisten ja yhteiskunnallisten ratkaisujen sekä niiden seurausvaikutusten analysointiin.

Luontopoliittinen tutkimus täsmentyy lähtökohteisesti luonnon ja yhteiskunnan yhteenkietoutumisen tapoihin. Nyky-yhteiskunnassa tämän asettelman avaaminen vaatii erityistä tarkkaavaisuutta, koska ihmiset ovat modernisaation myötä ankkuroituneet perustavalla tavalla kahtiajakavan maailmankuvan vaikutuspiiriin. Maailmaa tulkitaan

¹ Monet puheenvuorossa esitetyistä tiedearviointiin liittyvistä huomioistani pohjautuvat osallistumiseeni vuosina 2009–2010 ja 2017 toteutettuihin Norjan maantieteellisen tutkimuksen arviointeihin.

luontevasti vastinparien mukaisten ryhmitysten varassa. Näin esimerkiksi puhe luonnosta – kun se asemoidaan kulttuurista erilleen – ohjaa ajatukset erikseen nimettyyn ja rajattuun luontoon, joka määrittynyt esimerkiksi suojele- tai retkikohteena (Sawatzky 2013, 2017; Lindholm 2014). Tällöin luonnonsuojeluratkaisut myös toimivat vallitsevan kehityksen peittona tai kulissina, ja usein samalla sen oikeuttajana. Luontorajaukset tasapainottavat tai korvaavat tehokkaan talouskäytön rujot maise-majäljet. Esimerkiksi kansallispuistot kannattelevat puhtaan, hyvinvoivan ja terveellisen luonnon kuvastoa kansallisessa panoraamassa (Pitkänen & Puhakka 2017).

Kulttuurista irrotetun luonnon ongelma on tullut joensuulaisessa maantieteessä vastaan muun muassa kaupunki- ja lähiluonnon tutkimuksissa. Kaupunkitilassa olevaa metsä- tai puistoaluetta ei välttämättä nähdä tai arvosteta luontona. Se unoh-tuu sivuosaan, taustaelementiksi, ja joskus se myös katsotaan joutomaaksi. Samalla se on helppoa kaa-voittaa kaupunkitiivistämisen käyttöön (Maukonen 2017). Vastaavasti paikallisen luontosuhteen piirteiksi ei useinkaan sisällytetä talouskasvun ja kulutuksen aiheuttamia ekologisia rasituksia, jotka kasautuvat niiden taustalla olevissa tuotanto-, jalostus- ja kuljetusketjuissa. Jopa hiilijalanjäljen valit-sevissa laskentakaavoissa sivuutetaan merkittävä osa paikallisen kulutuksen planetaarisesta hiilija-lanjäljestä, mikä ikään kuin antaa luvan kulutuksen kasvuun tähyävälle talouspolitiikalle (Ottelin ym. 2015; Lehtinen 2017).

Puhtaan luonnon ihmankuvaa ylläpidetään myös laajasti suomalaisessa aluemarkkinoinnissa, vaika tehokkaan luonnonvarapolitiikan jäljet ovat näkyvästi esillä kaikkialla kotimaisessa talousmai-semassa. Esimerkiksi metsäteollisuuden läpiko-taisetkaan ympäristövaikutukset eivät ole nostaneet laajamittaista epäilyä suomalaisen luonnontilan vetovoimaisuudesta tai luontosuhteen perimmäi-sestä kestävyyydestä. Vallitsevan tulkinnan mukaan metsät kasvavat enemmän kuin koskaan ja toimivat merkittävänä hiilinieluina, huolimatta uuden biota-louden ennätyksiin kurkottavista hakkuutavoitteis-ta (tulkinnan taustoista ks. Donner-Amnell 2017; Rytteri 2017).

Vastinpareja korostavan maailmankuvan puris-tuksissa ekologinen kriisi myös paikantuu hämmen-tävän usein mahdollisimman kauas kotimaasta tai nykyajasta (Lehtinen 2014). Ympäristökriisi rajau-tuu tulevaisuuden uhkaksi, vaikka sen päällekkäyvät oireet ja seuraukset ovat jo nyt arkipäivää eri puo-lilla maailmaa kasvutalouden tuotanto-, kuljetus- ja kulutusketjujen riskialueilla. Fossiilitalouden on-gelmat myös helposti lukkiutuvat tarkennuksiksi ja väittelyiksi ilmastonmuutoksen etenemisvauhdista

ja vaikkapa kiistelyksi siitä, onko Pohjoisen Jääme-ren allasta mielekästä valjastaa maailmantalouden käyttöön. Samalla oma päivittäin uusiutuva öljy-riippuvuus unohtuu marginaaliin.

Ilmastonmuutoskeskustelussa, jossa pääkohdis-tukset ovat edelleen lämpenemisen vauhdissa (siis muutoksissa luonnonjärjestelmässä), on vasta vä-hitellen ja hitaasti edetty päällekkävien muutosten yhteiskunta- ja turvallisuuspoliittisiin seurausvai-kutuksiin. Esimerkiksi elinolot arktisilla alueilla ovat muuttuneet dramaattisesti ilmaston lämme-ssä ja ikijään sulaessa, mutta toistaiseksi vain vähän huomiota on osoitettu näiden seutujen luon-non-, asutus- ja tuotantojärjestelmien murtumisen kulttuurisiin ja turvallisuuspoliittisiin seurauksiin (Mustonen 2015). Yleisesti ilmastopakolaisuuden vaikutuksia globaalin ja alueellisen turvallisuus-tilanteen nopeaan heikkenemiseen ei ole haluttu tai osattu tunnistaa, mikä on näkynyt konflikteja tuottavien ympäristömuutosten sivuuttamisena tilannearvioissa. Esimerkiksi Syriian sodan taus-tasyiden paikannus maaseudun elinolojen ja maa-talouden toimintaehto- ja nopeaan heikkeneminen rajujen kuivuusjaksojen ja epäonnistuneen maa-talouspolitiikan takia on vasta vähitellen noussut mukaan ilmasto- ja turvallisuuskeskusteluun (ks. King ym. 2015).

Yhteiskunnalliset vaikutukset

Joensuulainen luontopoliittinen tutkimus on kehi-tyskritiikin lisäksi tarjonnut vaihtoehtoja vallitse-ville yhteiskuntapoliittisille linjauksille. Joensuun kaupunkiseudun kehityksessä on konkretisoitu kehi-tämisstrategiaa, joka ottaa lähtökohdakseen perin-teisen monikeskisen kaupunkirakenteen, nykyisin vallitsevan ydinkaupungin tiivistämisen vastapai-noksi. Perusteena linjanvaihdostarpeelle on käytetty tutkimuksia, jotka osoittavat kaupungistumis-as-teen nostamisen tiivistämispolitiikalla kasvattavan merkittävästi kulutusta ja samalla hiilijalanjälkeä (esim. Ottelin ym. 2015). Monikeskisen politiikka säästää osan ydinkaupungin lähiluontokohteista ja lisäksi sillä turvataan seudun kirkonkylien kehitys-näkymiä. Täten se ehkä myös helpottaisi kirkonky-lien liepeillä asuvien perheiden huolta asuntojensa arvon laskusta. Monikeskisen rakenteen liikku-mistarpeista kumpuavaa ekologista rasitusta voisi myös tutkijoiden mukaan olennaisesti keventää toimivan ja edullisen joukkoliikenteen takaamisel-la (Pyy 2017).

Luontopoliittinen tutkimus Joensuussa on myös keskittynyt Fennoskandian vihreän vyöhykkeen kehitysohjelmaan. Vyöhyke piiryy kartalle ehjänä suojelualueiden ketjuna Suomen ja Venäjän raja-alueella, vaikka käytännössä kyse on yksittäisiä

suojelusaarekkeitä yhdistävästä poliittisesta aloitteesta (Lehtinen 2006; Kortelainen 2010). *Green-belt*-palapelin kokoaminen on helppo nähdä periferisoinnin ohjelmana: rajavyöhykkeen luontoa ja ihmisasutusta ikään kuin museoidaan valtakeskusten intressien ehdoilla. Samanaikaisesti vihreän vyöhykkeen toteuttamisessa on kuitenkin aktiivisen yhdyskuntakehittämisen lataus. Sen avulla on pyritty tukemaan rajaseudun yhdyskuntia niiden omien vahvuuksien pohjalta. Luontopoliittisen tutkimuksen avulla on hahmoteltu luonnonsuojelun ja hyötykäytön eripuraa murtavia vaihtoehtoja yksipuolisen raaka-ainetuotannon, työttömyyden ja poismuuton puristuksissa (esim. Hokkanen 2006; Lyytikäinen ym. 2006; ks. myös Kortelainen & Rannikko 2017).

Luontopoliittisessa tutkimuksessa on myös tähdätty monikulttuuriseen, kaikkiin ilmansuuntiin avautuvaan risteystyöhön (Lehtinen 2012). Motiivina on ollut globaalitalouden periferiarakenteita tuottavan työnjaon kritiikki ja purkaminen, mutta myös marginalisoitujen alkuperäis- ja luontaistalouuskulttuurien sekä yhteisöjen elämän ja elinolojen turvaaminen. Tutkimuksissa on rakennettu monikeskistä maailmaa, jossa perinteisiä paikallisia ja omaperäisiä (endeemisiä) elämänmuotoja kunnioitetaan (Mustonen 2013, 2014, 2017; Mustonen ym. 2017).

Lisäksi joensuulaisessa luontopoliittisessa tutkimuksessa on keskitytty fossiilitalouden monitoisten riskien osoittamiseen ja purkamiseen. Eri-alaisten alueellisten öljyriippuvuuksien on katsottu summautuvan globaaliksi kysynnäksi, joka ohjaa öljy-yhtiöitä ja öljynviejäitä yhä riskialttiimpien öljylähteiden perään, myös Jäämeren äärimmäisiin olosuhteisiin. Fossiilitalouden kriisiytymisen avainhaaste on haluttu kuitenkin asettaa – öljylähteiden sijaan – ongelman alkulähteille eli kulutuskysynnän piiriin (Lehtinen 2014). Tutkimuksessa on arvioitu kulutusvalintojen kumuloituvuutta, alueellisia strategioita ja lopulta varsin arkisia yhdyskuntarakenne- ja liikennesuunnittelun linjauksia, jotka ohjauksellaan joko uusintavat tai purkavat alueiden haavoittuvaa riippuvuutta fossiilitaloudesta. Kotikaupungiltaan joensuulaiset luontopoliittikan tutkijat vaativat planetaarisen vastuun kantamista, mutta lisäksi he tarjoavat esimerkkejä ja opastusta suunnanmuutokseen lähiyhteisötasolla, muun muassa yhteisen kaupunkitilan ja ympäristökansalaisuuden piileviä potentiaaleja osoittamalla (Lukkarinen 2011; Aho 2014; Pyy 2017).

Taustavaikutuksia ja korjausliikkeitä

Kuten edellä on käynyt ilmi, luontopoliittiset tutkimuskokemukseni liittyvät monipuoliseen ryh-

mäyöskentelyyn vallitsevan kehityksen taustalle jääneiden vaikutusketjujen piirissä sekä vaihtoehtoisten kehityspolkujen ja välttämättömien korjausliikkeiden hahmotuksissa. Yhteiskunnallinen vaikuttaminen on vienyt kaikissa projekteissa aikaa. Lisäksi se on ollut luonteeltaan epävarmaa. Työhön osallistuneet tutkijat ja tutkimusryhmät ovat joutuneet tämän tästä pohtimaan, mikä arvo on sellaisella tutkimusperustaisella yhteiskunnallisella osallistumisella, joka parhaimmillaankin ilmenee vähittäisinä tai lähes huomaamattomina keskustelun painopisteen siirtymänä yhteiskunnassa. Miten dokumentoida vaikutusarviointeihin tutkimuksen osallisuutta hitaisiin muutoksiin, esimerkiksi poliittisen keskustelun asteittaista sisällöllistä avartumista? Kenen nimiin niitä voidaan ylipäätään laittaa? Kysymyksiin on hankala vastata – tämä viittaa siihen, että vallitsevaan kehitykseen mukautuvien instrumentaalisten tieteiden asema tulee vahvistumaan tulevaisuudessa tieteiden tilan arvioinneissa.

Maantieteessä on silti edelleen mielekästä ja tarpeellista edetä alan perinteisiä osaamisalueita ja yhteiskunnallisia vuorovaikutustaitoja vahvistamalla. Näin siksi, että yhteiskunnallisten kriisien syvessä tarvitaan kriittisiä näköaloja ja vaihtoehtoja vallitsevalle kehitykselle. Tosin nykyisessä yhteiskunnallista painoarvoa korostavassa tilanteessa on maantieteessä pohdittava uudelleen työnjakoa puhtaan akateemisen tuotteliaisuuden ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen välillä. Lisäksi jokaisen tutkijan ja tutkimusryhmän on mietittävä suhdettaan erilaisiin yhteiskunnallisiin odotuksiin: miten toimia välittömien hyötyjen odotusten ja syvällisempien vaikutusketjujen motiivien ristipaineissa?

KIRJALLISUUS

- Aho, A. (2014). Kasvimaan kapitalismin ulkopuolella? Yhteisten kaupunkiviljelmien rakentamisesta ja rakentamisen poliittisuudesta. Julkaisematon kandidaatintutkielma. Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto, Joensuu.
- Donner-Amnell, J. (2017). Maailmanvalloitus, kriisi ja uudestisyntyminen: Suomen metsäteollisuuden kehitys 1995–2017 monivaiheisena jännitysnytelmänä. *Teoksessa* Mustonen, T., M. Tanskanen & J. Semi (toim.): *Marginaalien maantiede*, 71–77. OSK Lumi-muutos, Kontiolahti.
- Hokkanen, T. J. (2006; toim.). *Can the interests of forestry, local people and nature conservation be combined?* 69 s. Pohjois-Karjalan ympäristökeskus, Joensuu.
- King, D., D. Schrag, Z. Dadi, Q. Ye & Arunabha Ghosh (2015). Climate change. A risk assessment. UK Foreign and Commonwealth Office. 1.11.2017. <www.scribd.com>

- Kortelainen, J. (2010). The European Green Belt as a form of environmental governance. *Teoksessa: KRIHS Special Report* 15, 75–93.
- Kortelainen, J. & P. Rannikko (2017). Länsimaistuminen ja oma kehityspolku? Venäjän Karjalan metsäperiferian muodonmuutos. *Teoksessa* Mustonen, T., M. Tanskanen & J. Semi (toim.): *Marginaalien maantiede*, 62–70. OSK Lumimuutos, Kontiolahti.
- Lehtinen, A. A. (2005; toim.). *Maantiede, tila, luontopolitiikka*. 309 s. Joensuu University Press, Joensuu.
- Lehtinen, A. A. (2006). *Postcolonialism, multitude, and the politics of nature*. 299 s. University Press of America, Lanham.
- Lehtinen, A. A. (2012). Provinsialismi rajaseutujen haasteena. *Teoksessa* Knuuttila, S., H. Järviluoma, A. Logren & R. Turunen (toim.): *Syrjäseudun idea*, 16–21. SKS, Helsinki.
- Lehtinen, A. A. (2014). Arktinen pohjoinen ja maailmanlopun mytologia. *Teoksessa* Knuuttila, S. & U. Piela (toim.): *Ympäristömytologia*, 362–374. SKS, Helsinki.
- Lehtinen, A. (2017). Kaupunkisuunnittelu ja kasvun keskittämisen rajat. *Teoksessa* Lehtinen, A. & I. Pyy (toim.): *Mitä on laadullinen kaupunkisuunnittelu?*, 67–76. Kunnallisan Kehittämissäätö, Helsinki.
- Lehtinen, A. A., J. Donner-Amnell & B. Saether (2004; toim.). *Politics of forests*. 287 s. Ashgate, Aldershot.
- Lindholm, T. (2014). Luonnon representaatiot kansallispuistoaloitteissa. Tutkimus kansallispuiston toisen luonnon diskursiivisesta rakentumisesta. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto, Joensuu.
- Lukkarinen, J. (2011). ”Autonomia ei löydy ydinkeskustasta”. Essee yhteiskunnallisista liikkeistä, tilallisesta konfliktista ja hallintamentaliteetista. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto, Joensuu.
- Lyytikäinen, V., H. Luotonen, T. J. Hokkanen & T. Kolström (2006; toim.). *Ilomantsi – vihreän vyöhykkeen keskus*. 140 s. Ilomantsin kunta & Pohjois-Karjalan ympäristökeskus, Joensuu.
- Maukonen, M. (2017). Kaupunkiluonto luksuksena ja lääkkeenä. *Teoksessa* Lehtinen, A. & I. Pyy (toim.): *Mitä on laadullinen kaupunkisuunnittelu?*, 55–66. Kunnallisan Kehittämissäätö, Helsinki.
- Mustonen, T. (2013). Oral histories as a baseline of landscape restoration. Co-management and watershed knowledge in Jukajoki River. *Fennia* 191: 2, 76–91.
- Mustonen, T. (2014). Endemic time-spaces of Finland: aquatic regimes. *Fennia* 192: 2, 120–139.
- Mustonen, T. (2015). An example of systemic risks at the regional level: climate change in the Arctic. *Teoksessa* King, D., D. Schrag, Z. Dadi, Q. Ye & Arunabha Ghosh (2015): Climate change. A risk assessment,... UK Foreign and Commonwealth Office. 1.11.2017. <www.scribd.com>
- Mustonen, T. (2017). Endemic time-spaces of Finland: from wilderness lands to ‘vacant production spaces’. *Fennia* 191: 1, 5–24.
- Mustonen, T., M. Tanskanen & J. Semi (2017; toim.). *Marginaalien maantiede*. 135 s. OSK Lumimuutos, Kontiolahti.
- Ottelin, J., J. Heinonen & S. Junnila (2015). New energy-efficient housing has reduced carbon footprints in outer but not inner urban areas. *Environmental Science & Technology* 49, 9574–9583.
- Pitkänen, K. & R. Puhakka (2017). Luonnonsuojelualueiden muuttuvat mandaatit 2000-luvulla - aluepolitiikasta kansanterveyden edistämiseen. *Teoksessa* Mustonen, T., M. Tanskanen & J. Semi (toim.): *Marginaalien maantiede*, 54-61. OSK Lumimuutos, Kontiolahti.
- Pyy, I (2017). Kaupungin laidalla: liitostaajaman kaavoitus ja kehittäminen. *Teoksessa* Lehtinen, A. & I. Pyy (toim.): *Mitä on laadullinen kaupunkisuunnittelu?*, 20-33. Kunnallisan Kehittämissäätö, Helsinki.
- Rytteri, T. (2017). Skaalat marginaalien määrittäjinä. *Teoksessa* Mustonen, T., M. Tanskanen, J. Semi (toim.): *Marginaalien maantiede*, 30–34. OSK Lumimuutos, Kontiolahti.
- Sawatzky, M. (2013). Voices in the woods: a study of forest-use in Eastern Manitoba. *University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies* 55. 193 s.
- Sawatzky, M. (2017). Marginalisoituminen kanadalaisen metsien käytössä. *Teoksessa* Mustonen, T., M. Tanskanen & J. Semi (toim.): *Marginaalien maantiede*, 81–86. OSK Lumimuutos, Kontiolahti.
- Väliveronen, E. (2016). *Julkinen tiede*. 200 s. Vastapaino, Tampere.

ARI AUKUSTI LEHTINEN
 Historia- ja maantieteiden laitos,
 Itä-Suomen yliopisto